
De verbeelding van de natie

De naoorlogse massaspelen van Carel Briels

Jaap van Osta

Carel Briels leeft in de herinnering voort als de man van de naoorlogse massaspelen.¹ Opgeleid voor het toneel, verkoos hij het theater en droomde ervan de grondlegger te worden van het Nederlandse theater van de Staat. Zijn inspanningen bleven niet onopgemerkt en bezorgden hem bijnamen als de Cecil B. de Mille der Lage Landen en de Napoleon van het massaspel. Hij was een bevlogen regisseur die de publiciteit niet schuwde. Integendeel, die zocht hij voortdurend op omdat hij de behoefte gevoelde tekst en uitleg te geven over zijn uiteenlopende activiteiten waarover naar zijn stellige overtuiging veel misverstanden bestonden. Zijn ideaal, ja zijn levenswerk was de grootheid van de Nederlandse natie verbeelden. Dat was zijn boodschap aan het Nederlandse volk en hij betreurde het dat die boodschap niet werd gehoord. Maar de waarheid was dat de Nederlanders geen boodschap hadden aan hém. Aan het eind van de zijn leven, toen hij de balans opmaakte en inzag dat hij had gefaald, concludeerde hij dat het Nederlandse volk hem in de steek gelaten had. Nederland, zo stelde hij teleurgesteld vast, was te klein voor Briels.

Carel Briels (1916-1983) werd geboren in Tilburg als jongste zoon in een gezin van vijf kinderen. Zijn vader, die met hard ploeteren een eigen fabriekje had opgebouwd, wilde dat zijn zonen een academische studie zouden volgen, maar bij de jongste pakte dat verkeerd uit. Carel had een artistieke aanleg. Zijn voorliefde voor het toneel dateerde van zijn lagere schoolperiode, toen hij naar eigen zeggen bij een opvoering van 'King Lear' door ouderejaars 'in vervoering' raakte. Op de middelbare school deed hij niets liever dan acteren en regisseren. Van zijn rechtenstudie in Leuven (waar hij bij familie kon inwonen) kwam niets terecht, omdat hij zijn zinnen gezet had op het toneel.

In 1936 vertrok hij naar Amsterdam, waar hij de Toneelschool van Balthazar Verhagen bezocht en tevens lessen nam bij voordrachtskunstenares Charlotte Köhler. Hij was een enthousiaste maar ook eigenzinnige leerling, die regelmatig door de directeur aan zijn studie herinnerd moest worden.² In 1939 behaalde hij het eindexamen en een jaar later richtte hij samen met

---

Eduard Verkade en Albert van Dalsum een eigen toneelgezelschap op, het Nederlandsch Toneelceum. Doelstelling ervan was met voordrachten en opvoeringen van klassieke stukken 'een nauwer contact [te] bewerkstelligen tusschen de opgroeiende generatie ... en het levende klassieke toneel'.³ Briels nam de zakelijke leiding van het gezelschap op zich, wat in de praktijk vooral neerkwam op het verwerven van de benodigde gelden bij particulieren. Dat was ook het patroon van zijn latere carrière: een combinatie van artistieke bevoegdheid en zakelijk talent. Een uitgesproken individualist zou hij, zelfverzekerd en met de nodige flair, naar eigen wegen zoeken om zijn ambities te verwezenlijken.⁴

Voorlopig moesten die ambities echter onderdrukt worden. De Tweede Wereldoorlog betekende een onderbreking van zijn carrière. Tijdens de bezetting onderhield hij contacten met kunstenaars als Hildo Krop en Anton van Duinkerken, mensen die net als hij geweigerd hadden lid te worden van de *Kulturkammer*. De oorlog prikkelde Briels' vaderlandsliefde. Hij bracht die tot uitdrukking op voordrachtsavonden die hij voor vrienden en bekenden organiseerde waar hij verzetspoëzie ten gehore bracht. Naarmate de oorlog vorderde kregen deze avonden hoe langer hoe meer het karakter van politieke bijeenkomsten waarop vooraanstaande Nederlanders hun visie op de naoorlogse toestand konden geven.⁵

Na de bevrijding kon hij eindelijk zijn vleugels uitslaan. Hij had in 1939 gekozen voor de organisatorische, regisserende kant van het toneel en nu kreeg hij kort achter elkaar een paar unieke kansen om zijn talent te tonen: de viering van de bevrijding in 1945-1947 en de koninginfeesten van 1948. Het waren kansen die Briels met beide handen aangreep en die hem in staat zouden stellen algemene bekendheid te verwerven als regisseur van massaspelen.

Bevrijdingsspelen

Het idee om op de eerste Koninginnedag na de bevrijding een grote herdenkingsmanifestatie te houden voor de gevallen van de Tweede Wereldoorlog was afkomstig van Herman van den Eerenbeemt, de bekende roomse dramaturg. Die had zich gestoord aan het povere karakter van de ambtelijk opgezette bevrijdingsdag in juni 1945. Hij was van mening dat de oorlogsslachtoffers een grootser eerbetoon verdienden. Dat vond de regering blijkbaar ook, want die had de week van 26 augustus uitgeroepen tot 'Herdenkingsweek'. Het idee van een nationale manifestatie kon dus op brede instemming rekenen en het kostte Van den Eerenbeemt derhalve weinig moeite medestanders te vinden. Gezamenlijk deden zij een beroep op het Amsterdamse gemeentebestuur, dat akkoord ging op voorwaarde dat het evenement op particulier initiatief tot stand zou komen.⁶

Er werd een organisatiecomité gevormd onder leiding van Van den Eerenbeemt. Briels kreeg het verzoek met een plan te komen voor een manifestatie in het Olympisch Stadion. Hij ontwierp een allegorisch spel waarin de bezetting in taferelen werd verbeeld. Zijn streven was uitdrukking te geven aan de algemene overtuiging

‘dat de strijd der Nederlanders voor hun vrijheid het kostbaarst onderpand is van den toekomstigen herbloei van ons geteisterd volksbestaan’ en ‘dat het bloed der martelaars voor de zaak der vrijheid het zaad is, waaruit een nieuw Nederland met een groote taak in de wereld zal ontspruiten.’

Van den Eerenbeemt, die besepte dat twee maanden aan de korte kant was om een spektakel zoals Briels dat voor ogen had goed voor te bereiden, waarschuwde daarom dat het niet in de eerste plaats de bedoeling was ‘een artistieke daad’ te stellen maar enkel ‘op waardige wijze’ de oorlogsslachtoffers te herdenken, ‘in één greep, in één machtige manifestatie’.⁷

Bevrijdingsspel
1945 in het stadion
in Amsterdam: De
Duitse inval in ons
land

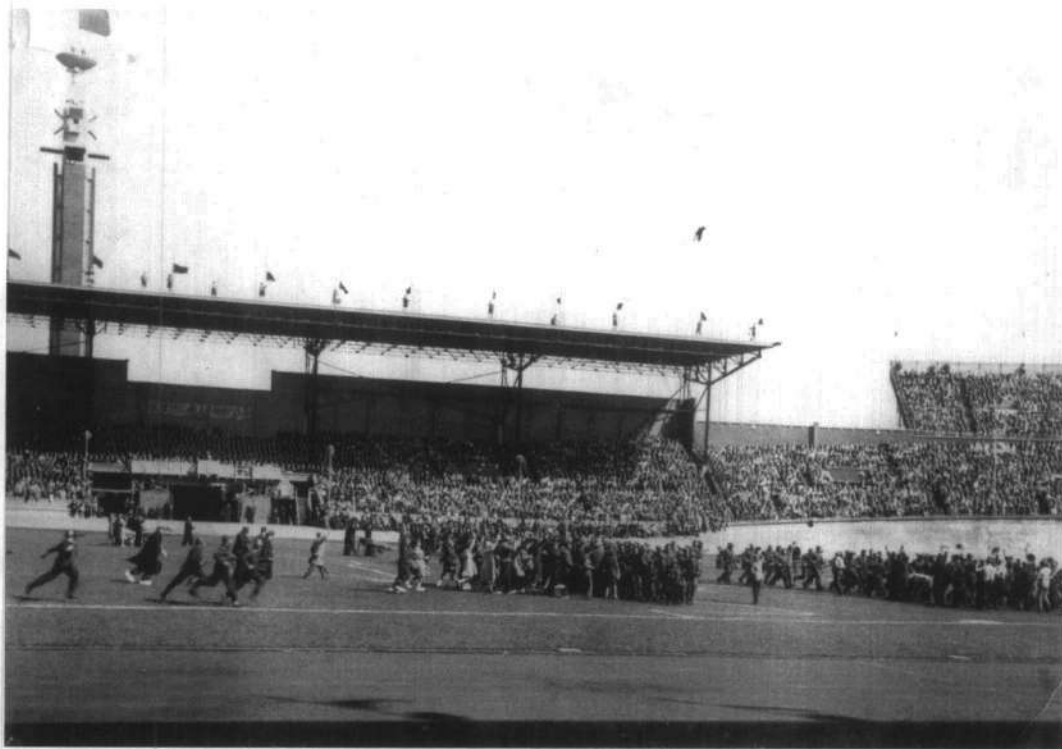
Bron: Archief Briels

In het spel stond de eenheid van het Nederlandse volk centraal. Om die eenheid visueel te maken tekende Briels, die de regie had opgeëist, de kaart van Nederland met krijtstrepen op de grasmat. De journalist Bob den Doolaard, beter bekend als 'de stem van Radio Oranje', huurde hij in als tekstschrijver. Philips zorgde voor een nieuwe geluidsinstallatie in het stadion. Aan het spektakel werkten ruim duizend mensen – militairen en burgers – belangeloos mee. Wie voor de repetities vrijaf moest nemen, kreeg verlof met behoud van loon. Dat had Briels met de landelijke Kamer van Koophandel weten te regelen.

Op Koninginnedag 1945 werd in een volgepakt stadion en voor het oog van prinses Juliana en prins Bernhard (koningin Wilhelmina had zich afgemeld), de commissarissen der koningin en de ambassadeurs der geallieerde landen *HET DRAMA VAN DE BEZETTING* (zoals de titel van het openluchtspel luidde) opgevoerd. De Irene-Brigade trad aan, er waren spoorwegstakers en provinciale afvaardigingen in klederdracht. Ook waren er afvaardigingen van de geallieerde legers. Tijdens de voorstelling gaf Briels voortdurend regieaanwijzingen. Aan het eind, toen alle deelnemers in gelid voorbijmarcheerden, vlogen toestellen van de Nederlandse luchtmacht en de RAF laag over het stadion heen en wierpen bloemen naar beneden.

Bevrijdingsspel
1945. De Duitse
opmars richting
Amsterdam en Den
Haag na de
aankondiging van
de capitulatie van
het Nederlandse
leger door generaal
Winkelman
Bron: Archief Briels

Daarna legde het kroonprinselijke paar ter nagedachtenis aan de gevallen een krans bij een groot, wit kruis dat de Grebbeberg moest voorstellen. Het was een toepasselijk hoogtepunt en alle toeschouwers waren diep onder de indruk. Na afloop was iedereen tevreden. De kranten kwamen met enthousiaste verslagen en er waren complimenten voor Briels, die 'de groepen volkomen in de hand had'. *Trouw*, die bijna de hele voorpagina ervoor inruimde, noemde de manifestatie zelfs 'de sluitsteen van vijf jaar strijd en verzet'.⁸ Alleen de *NRC*, die nog maar net teruggekeerd was onder de gezuiverde naam *Nationale Rotterdamse Courant*, en *Het Vrije Volk*, geen van tweeën verzetskranten, hielden enigszins afstand. De Amsterdamse correspondent van de *NRC* moest bekennen dat de 'visuele toelichting' hem slechts bij vlagen had kunnen boeien en de correspondent van *Het Vrije Volk* had zich gestoord aan het iele geluid, dat geen 'gevoel van onrust, beklemming of vreugde' had weten op te roepen.⁹

De overwegend positieve reacties brachten Briels en Den Doolaard op het idee het jaar daarop weer met een massaspel te komen. Het plan kreeg meteen bijval. *Elseviers Weekblad*, dat de primeur had, sprak de hoop uit dat het bevrijdingsspel zou uitgroeien tot een jaarlijks terugkerend evenement.¹⁰ Het tweede bevrijdingsspel verschilde nauwelijks van het eerste, alleen was het thema nu niet de oorlog maar de bevrijding. De bedoeling was weer uitdrukking te geven aan de 'nationale wil tot samenwerking', zoals Anton van Duinkerken, de voorzitter van het organisatiecomité, in de aankondiging uiteenzette.¹¹ Voor tekst en regie tekende opnieuw het duo Den Doolaard-Briels. Het 'Spel der Bevrijding', dat op 4 en 5 mei 1946 in het Olympisch Stadion werd opgevoerd en door 60.000 toeschouwers werd gadeslagen, verliep vlekkeloos – de enige tegenvaller was dat de manifestatie niet zoals het jaar daarvoor op de radio te beluisteren was.¹² De waardering was weer groot. De kranten prezen Briels om de voortreffelijke wijze waarop hij de nationale gevoelens van dankbaarheid en vaderlandsliefde tot uitdrukking had weten te brengen. *Het Parool* memoreerde de 'voortreffelijke harmonie tussen beeld, tekst en muziek', waardoor het geheel 'trillend van leven' was, 'ongemeen boeiend' en 'niet zelden uiterst suggestief'.¹³

Maar er waren ook weer tegengeluiden. *Elseviers'* H.A. Hulshof moest bekennen dat het spel hem niet had kunnen ontroeren. Maar hoe kon dat ook anders? Massaspelen, schreef hij, passen niet bij de Nederlandse volksaard. Misschien omdat ons land er te klein voor is, of omdat de Nederlander 'de zin voor het pompeuze' mist. Hulshof betreurde dat, want hij vond het een goed initiatief. De spelen leverden het bewijs dat er van mensenmassa's iets indrukwekkends uit kon gaan. Hij hoopte dan ook dat Briels ermee door zou gaan, maar dan zonder de nadruk te leggen op het 'opzettelijk spectaculaire'. Ook *Vrij Nederland* vond dat het massaspel zijn definitieve vorm nog niet gevonden had. Het 'nationale spel' was als experiment welis-

Bevrijdingsspel
1947. Voor de
organisatie en
kaartverkoop
bouwde Briels een
tijdelijk paviljoen
achter het stadhuis
van Rotterdam
Bron: Archief Briels

waar geslaagd, hetgeen betekende dat Nederland er een nieuwe levensvorm bij gekregen had. Maar de uitwerking was, hoezeer ook 'bevredigend', toch niet helemaal geruststellend. Er moest, zo vond *Vrij Nederland*, naar een steeds 'inhoudrijkere' en 'zinrijkere' uitbeelding gestreefd worden.¹⁴

De kritiek was goed bedoeld, maar niet aan Briels besteed. Die was namelijk niet gemakkelijk van zijn stuk te brengen. Indachtig het voorne- men van het herdenkingscomité om voortaan ieder jaar een bevrijdingsspel op te voeren kwam hij het jaar daarop weer met een spel. Het thema was nu Rotterdam. De strijd die de Rotterdammers hadden geleverd tegen de over- weldiger stond symbool voor de strijd van het Nederlandse volk. Het spel, getiteld 'de Waterweg heroverd', werd op 30 augustus (Koninginnedag viel dat jaar op een zondag) en 1 september 1947 opgevoerd in het Feyenoord Stadion te Rotterdam.

Indien Briels streefde naar verdieping, dan was het louter op het vlak van de uiterlijke vormgeving. Geen zee ging hem te hoog om de ramspoed die de stad overkomen was, opnieuw tot leven te wekken. Het stadion werd compleet verbouwd, de goalpalen en tribunes werden weggehaald om plaats te maken voor een replica van de oude stad. De ingewikkelde decors (woon- huizen en loodsen aan de ene, boerderijen en een duinenrij aan de andere zijde) waren van Karel Bruckman. Briels liep persoonlijk de regeringsinstan- ties plat om aan distributiebonnen te komen voor hout, linnen, spijkers en verf. In het midden van de grasmat situeerde hij de Maasbrug waar de

---

beroemde slag had plaatsgevonden. Om die te kunnen naspelen huurde hij 96 vliegtuigen in, die elders werden opgesteld om na een radiografische oproep langzaam richting Rotterdam te vliegen. Het effect was geweldig. Op het hoogtepunt van de voorstelling, toen de Rotterdamse mannen waren weggevoerd en weduwen en kinderen op de grasmat in gebed waren neergezonken, was het stadion muisstil met alleen de plechtige uitroep van Den Doolaard: 'Waar blijven de bevrijders, waar zijn zij nu?' Waarna de geallieerde vliegtuigen opstegen en laag over de tribunes vlogen. Volgens Briels was de spanning op dat moment te snijden en konden de duizenden toeschouwers hun ontroering niet meer verbergen.¹⁵ Jammer genoeg riep de voorstelling bij het publiek ook andere emoties op. Het ingewikkelde scenario maakte dat er meermalen lange stiltes vielen die de stemming niet ten goede kwamen. Nog erger was dat op een van de uitvoeringen de stad al in brand stond nog vóór de bommenwerpers overvlogen, hetgeen vanzelfsprekend komisch werkte. Had de massaregisseur wellicht zijn hand overspeeld?

Dergelijke onvolkomenheden zorgden ervoor dat de pers na afloop haar welwillende houding liet varen. Men vroeg zich af, indringender dan in 1946, of de bevrijdingsspelen wel de juiste vorm waren om de Tweede Wereldoorlog te herdenken. Waren ze vanwege het speelse karakter niet ten enenmale ongeschikt om het dramatische oorlogsverleden te verbeelden? *Trouw* had het er moeilijk mee. De krant twijfelde of het mogelijk was in een spel een groot publiek een spiegel voor te houden. 'Men is maar al te spoedig geneigd tot concessies naar een peil beneden het gemiddelde, zowel naar den vorm als naar den inhoud'. Maar ze wilde er geen halszaak van maken. De doelstelling was belangrijk genoeg en daarom vond ze dat men ten aanzien van manifestaties die de massa moesten aanspreken, in het algemeen niet te hoge kwaliteitseisen mocht stellen. Dat laatste was voor *de Volkskrant* echter onverteerbaar. Inzet van de massaspelen was de nationale herdenking van de Tweede Wereldoorlog en dat was een te beladen thema om er op een luchtige manier mee om te gaan:

'Een ogenblik rijst de vraag of het opwekken van (...) emoties [ten aanzien van de oorlog] zo kort na het gebeuren eigenlijk wel wenselijk is en of er "au fond" niet iets stuitends zit in de openbare vertoning van gebeurtenissen, waarvan menigeen zich nog niet of nauwelijks heeft hersteld'.¹⁶

Met andere woorden, *de Volkskrant* vond eigenlijk dat de bevrijdingsspelen helemaal niet konden. De discussie hierover ging nog even door zonder dat er een conclusie werd getrokken. Duidelijk was wel dat de nationale consensus rond de bevrijdingsspelen in 1947 al flinterdun geworden was. Maar gelukkig voor Briels vroeg intussen een andere nationale gebeurtenis om de aandacht.

Koninginnefeesten

In 1948 zou koningin Wilhelmina haar gouden regeringsjubileum vieren. Al in een vroeg stadium werden er plannen gesmeed om de vorstin op grootse wijze te huldigen, maar die werden onverwachts doorkruist door het voornemen van de vorstin om af te treden. Zij was doodmoe en voelde zich niet meer opgewassen tegen een massale huldiging – vandaar dat zij het liefst het tijdstip van de troonsafstand zo wilde fixeren, dat zij het vijftigste jaar van haar regering niet vol zou maken en er dus geen aanleiding zou zijn voor feesten ter ere van haar.¹⁷ Dit voornemen stuitte op verzet. De regering wees de vorstin erop dat de voorbereidingen voor de herdenkingsfeesten al volop aan de gang waren en dat zij de wens van haar onderdanen om haar in het zonnetje te zetten niet zomaar kon negeren.¹⁸ Wilhelmina ging overstag, maar zij bedong dat er flink gesnoeid zou worden in het jubileumprogramma. Uiteindelijk werden de feestelijkheden beperkt tot een bewijs van trouw en aanhankelijkheid van de bevolking van Den Haag en een nationale jubileummanifestatie in het Olympisch Stadion te Amsterdam.¹⁹

Het organisatiecomité dat de jubileummanifestatie moest voorbereiden stond onder voorzitterschap van de bankier jhr. Jan Six van Hillegom. Die nam meteen contact op met Briels. Briels was de man van de succesvolle bevrijdingsspelen en het comité had een soortgelijke manifestatie ter ere van de vorstin voor ogen. De regisseur nam de opdracht in dank aan en ontwierp een massaspel waarin trouw aan het Oranjehuis, 'het brandend gevoel van gans het volk', centraal stond. De bedoeling was dat de deelnemers aan het spel groepsgewijs langs de jubilerende vorstin zouden trekken in een bonte stoet 'waarin de folkloristische rijkdom van ons land tot uiting komt'. Centraal stond weer de eenheidsgedachte van het Nederlandse volk. Immers, zoals Briels het verwoordde, iedere deelnemer vertegenwoordigde niet alleen zichzelf, als Nederlander, maar ook de groep waartoe hij of zij was ingedeeld en die elk een eigen functie vertegenwoordigde 'zoals elk bevolkingsdeel zijn taak heeft in de gemeenschap'.²⁰ Eenheid in verscheidenheid dus. En omdat het koningschap die eenheid symboliseerde, had Briels het zo bedacht dat alle groepen zich aan het eind op de grasmat zouden scharen rondom een immense kroon die het middelpunt van het decor vormde. Aan het spel namen in totaal tienduizend mensen deel en de decors, door de regisseur zelf ontworpen, besloegen in totaal tweehonderd vierkante meter. Om alles in goede banen te leiden had Briels een hele staf van tijdelijke medewerkers in dienst. Die moest hij ergens onderbrengen en omdat de gemeente hem geen kantooruimte had willen geven, bivakkeerde het gezelschap wekenlang in acht treinwagons die de regisseur op het Museumplein had laten plaatsen.

Op Koninginnedag 1948 gaf het Nederlandse volk, afvaardigingen van de provincies maar ook vertegenwoordigers uit de diverse economische en maatschappelijke geledingen, acte de présence in het Olympisch Stadion, voor de gelegenheid omgedoopt tot 'Neêrland's tuin'. Er was ook een delegatie uit West en Oost-Indië om de rijkseenheid te onderstrepen, alhoewel die eenheid juist toen hoogst omstreden was (reden waarom de plannen op dit punt meerdere malen moesten worden bijgesteld op last van Den Haag). Toch lukte het Briels om een groep Balinese danseressen naar Nederland te halen – die werd op het laatste moment door bemiddeling van Albert Plesman met een speciaal vliegtuig overgevoerd. Eén voor één betraden de groepen het stadion en defileerden langs de koninklijke loge. Zichtbaar aanwezig was het bedrijfsleven (wederopbouw!); afvaardigingen van de grote bedrijven droegen reclameborden mee bij wijze van herkenning. De groepen verzamelden zich op de grasmat, waar op teksten van kunstcriticus Ben Stroman²¹ en op muziek van Max Vredenburg, uitgevoerd door het Radio Philharmonisch Orkest, een toepasselijk tafereel werd uitgebeeld. De radio

Koninginnefeesten 1948. Het moment waarop de kroon aan het eind van de huldigingsmanifestatie van het Olympisch Stadion wordt weggedragen naar de Dam
Bron: Archief Briels

verzorgde een rechtstreeks verslag en de kranten, waarvan sommige een eigen verslaggever gezonden hadden, besteedden er ruim aandacht aan.²² Iedereen was het eens met het oordeel van Henri Knap, die als toeschouwer de voorstelling 'volstrekt overtuigend' en op sommige momenten zelfs 'ontroerend' had gevonden. Jaren later, toen Briels in de verdrukking zat en hij het voor hem opnam, herinnerde Knap eraan dat Mr. G.J. van Heuven Goedhart destijds tegen hem zijn bevreemding uitgesproken had dat Briels voor zijn werkzaamheden in het kader van de troonswisseling geen koninklijke onderscheiding had gekregen.²³

Aan het slot van de manifestatie sprak de jubilerende vorstin een dankwoord uit. In plaats van de grote gebeurtenissen uit haar regering te memoreren volstond zij met een korte verwijzing naar het verzet in de Tweede Wereldoorlog, de vrijheidsstrijd van het Nederlandse volk die zij 'het alles-beheersende gebeuren van de jongste tijd' noemde.²⁴ Haar latere particulier secretaris Thijs Booy vond het heel karakteristiek voor de oude vorstin dat zij hier, in een volgepakt stadion, temidden van haar volk, en niet in een verenigde zitting van de Kamers der Staten-Generaal of bij de formele troonsafstand in de vergadering van de groten des rijks haar afscheidsrede hield.²⁵

Briels, die evenmin veel met 'autoriteiten' op had, zal Wilhelmina's *beaugeste* zeker gewaardeerd hebben. De band tussen vorstin en volk was immers het motto van de jubileummanifestatie. Om die band aanschouwelijk te maken was hij op het idee gekomen de immense kroon, die tot het decor van het stadionspel behoorde, na afloop op estafette-wijze door Nederlanders, vertegenwoordigers uit alle geledingen inclusief het verzet, door de straten van Amsterdam te laten dragen. De optocht eindigde op de Dam, waar de kroon op de 'gewijde grond' van het (voorlopig) Nationaal Monument zou blijven tot aan de dag van de inhuldiging van de nieuwe koningin. Daarna zou ze weer naar het Olympisch Stadion gaan om het middelpunt te vormen van het 'Kroningspel', een reprise van de huldigingsmanifestatie maar nu bij avondlicht en voor de nieuwe koningin en haar buitenlandse gasten.

Kroningsfilm

De 'kroondraging' is een van de hoogtepunten uit de film die over de koninginnefeesten in Amsterdam is gemaakt. Deze film is een historisch document, omdat het de enige kleurenfilm is die bestaat over de feestelijkheden van 1948.

Het idee om een kleurenfilm over de troonwisseling te maken was afkomstig van Henk Alsem, een amateurcineast die al geruime tijd experimenteerde met buitenopnames in kleur. Omdat Polygoon, die traditie-

---

getrouw in opdracht van de Rijksvoorlichtingsdienst de opnames maakte voor het filmjournaal, destijds nog in zwart-wit werkte, betekende dit dat hiervoor de officiële kanalen moesten worden getrotseerd. Dat lukte hem met de hulp van Briels, die het idee van een kleurenfilm van de koninginfeesten wel zag zitten. Dat Briels' arm in de kroningsweek ver reikte ('Ik kon in die tijd veel') blijkt onder meer hieruit dat Alsem overal en vanaf alle mogelijke lokaties opnames kon maken. Alleen in de Nieuwe Kerk waren hem beperkingen opgelegd. Briels had hem aan alle officiële passe-partouts geholpen en tijdens de feestdagen kon de cineast vrij beschikken over de dienstauto met standaard en chauffeur, alsmede de politieagent die de rijks-ceremoniemeester toegewezen had gekregen.²⁶

De filmdocumentaire, die de naam 'Kroningsfestijn' meekreeg, is nooit in roulatie gekomen. Toen Alsem daags na de inhuldiging de filmband naar Engeland wilde overvliegen om hem in een Londens atelier te laten ontwikkelen, werd hij om onduidelijke redenen opgepakt en vastgezet. Klaarblijkelijk wilde men voorkomen dat zijn kleurenfilm het zwart-witverslag van Polygoon vóór zou zijn. De film is dus pas later klaargekomen, maar tot openbare vertoning kwam het niet. Briels betreurde dat. Hij koesterde daarna de stille hoop dat de film, die hij als zijn eigen geesteskind beschouwde, ooit nog eens op de televisie te zien zou zijn. Die hoop ging in 1973 eindelijk in vervulling, toen de TROS gedeelten ervan uitzond ter gelegenheid van het zilveren regeringsjubileum van koningin Juliana. Zeven jaar later werd de film in zijn geheel vertoond. Dat gebeurde op gezag van de NOS in het kader van de inhuldiging van koningin Beatrix. Tijdens de voorbereiding bleek dat de kopie van de filmband die Briels in bezit had van zo'n slechte beeldkwaliteit was, dat zij eerst een grondige behandeling moest ondergaan. Briels was bereid de kosten daarvoor te dragen. Hij kon de publiciteit die de uitzending opleverde, goed gebruiken. In een brief aan de weduwe van Alsem, waarin hij de uitzending aankondigde, pochte hij over het initiatief van hem, dat hij beschouwde als een 'hommage' aan zijn overleden vriend, alsmede over de dure 'oppoetsrij' die zoveel voeten in aarde had gehad.²⁷

In de verdrukking

De uitzending van de kroningsfilm in 1980 was echter méér een goedkeuring voor Briels dan dat het een eerherstel voor Alsem betekende. De ondernemende massa-regisseur was na de koninginsspelen van 1948 namelijk in ongenade gevallen. De manifestaties die hij daarna had georganiseerd, waren maar een bleke afspiegeling van zijn vroegere successen geweest en bovendien niet onomstreden. In 1954 was het doek voor hem gevallen.

Negen jaar later had hij een *come-back* willen maken met een grote show in het kader van de viering van honderdvijftig jaar koninkrijk, maar die onderneming was letterlijk en figuurlijk in het water gevallen.²⁸ Daarna was hij voorgoed afgeschreven. Wat was er misgegaan?

De meest voor de hand liggende verklaring luidt dat het tij voor massaspelen verlopen was. De naoorlogse massaspelen waren succesvol, omdat ze aanknoopten bij de nationale wij-gevoelens die toen als gevolg van de opluchting over de bevrijding en de noodzaak van de gezamenlijke wederopbouw overheersten. Maar de 'geest van de bevrijding' vervloog snel en daarmee ook de behoefte aan nationale manifestaties. De autoriteiten, die Briels eerst welwillend hadden bejegend, lieten hem nu in de steek. De massa-regisseur had zich toen in de armen van het bedrijfsleven gestort, waarvoor hij grandioze *public relations* shows bedacht, eveneens rond nationale thema's. Die combinatie was echter geforceerd en de shows waren geen succes.

In de samenwerking met het bedrijfsleven werd Briels zwakke plek goed zichtbaar: hij wist geen maat te houden. Zijn zwak voor grote gebaren, waarmee men voorheen ook wel de draak gestoken had, werkte nu tegen hem.²⁹ In zijn streven om de kracht en vitaliteit van het Nederlandse volk te verbeelden was niets hem te dol. Zo liet hij bijvoorbeeld in 1952 ter gelegenheid van de opening van het Amsterdam-Rijnkanaal de Rijn dwars door de RAI stromen – kernstuk was een kolossaal bassin dat 1.200.000 liter water bevatte en waaromheen zich tal van stands en paviljoens bevonden. De manifestatie, getiteld 'de Rijn in de RAI', was bedoeld als promotie van het Nederlandse bedrijfsleven en tal van bedrijven en organisaties die bij de Rijnvaart betrokken waren hadden er grif geld in gestoken. Maar die betreurden dat toen bleek dat de bezoekersaantallen tegenvielen. De pers reageerde prompt. Nog voordat er één druppel water in het RAI-bassin gegoten was had de *Haagse Post* al voorspeld dat Briels, 'die doorgaans uitsluitend met astronomische getallen goochelt', ditmaal zijn hand had overspeeld.³⁰ Toen het blad gelijk kreeg (na een week moesten de toegangsprijzen worden verlaagd), viel iedereen over Briels heen.³¹ Slechts enkele kranten namen het voor hem op en onderstreepden het instructieve karakter van de manifestatie.³²

In de krantencommentaren kwam nog een ander punt van kritiek naar voren. Briels was een organisatietalent, maar geen artistiek talent. Volgens de *Haagse Post* riekte de manifestatie in de RAI te veel naar 'de Kitsch en de kermis'. Bij de meeste van zijn projecten luidde het commentaar dat ze inhoudelijk weinig voorstelden. Vandaar dat Briels al gauw de naam had van de man van goedkoop amusement voor het grote publiek. Na het échec van 'de Rijn in de RAI' schreef *Het Vrije Volk* in een hoofdcommentaar:

'Wie heeft de organisatoren van dit soort manifestaties (...) toch met blindheid geslagen, zodat ze niets anders kunnen bedenken dan revue-

---

grapjes, gespeend van elke culturele betekenis, terwijl anderzijds ons steeds gewezen wordt op het feit, dat wij zuinig dienen te zijn en bekwaame kunstenaars geen opdrachten gegeven kunnen worden wegens gebrek aan geld.’³³

Briels bestreed dat zijn projecten geen artistieke waarde hadden. In een interview in 1953 zette hij uiteen wat hij met zijn producties beoogde. Zijn uitgangspunt was, zo beweerde hij, een brug te slaan tussen ‘de man van eenvoudig begrip’ en ‘de schoonheid van de kunst’. Een kunstenaar die de massa wil bereiken, zei hij, dient bereid te zijn concessies te doen; de concessies, die hij gedaan had, hadden het artistieke niveau van zijn producties nooit aangetast.³⁴ Met andere woorden, volgens Briels draaide het gewoon om een verschil van smaak.

Een verzachtende omstandigheid was dat de massa-regisseur, die altijd in opdracht werkte, vanzelfsprekend rekening moest houden met de wensen van zijn geldschieters. Die waren meestal afkomstig uit de zakenwereld. Ook wanneer de overheid de opdrachtgever was, zoals bijvoorbeeld bij de viering van het zevenhonderdjarig bestaan van Breda in 1952, ontkwam hij er niet aan voor extra middelen bij particulieren aan te kloppen – de beschikbare gemeenschapsmiddelen waren steevast ontoereikend voor de realisatie van het Brielsiaanse talent. Briels verafschuwde de ‘autoriteiten’ vanwege hun schraperigheid. Het liefst vertoefde hij in gezelschap van ondernemers en zakenlieden. Het was een milieu waarin hij zich het meest thuis voelde en zijn producties droegen er het stempel van.

Briels’ commerciële instelling en zijn nauwe contacten met het bedrijfsleven behoedden hem nochtans niet voor financiële missers. Veel projecten van hem gingen niet door, omdat ze te hoog mikten en teveel kostten. En omdat ze steevast met veel publiciteit gepaard gingen, kon het niet anders dan dat de pers, die in een vroeg stadium ingeschakeld was, smalend erover schreef zodra die projecten afgeblazen werden. Zo verwierf Briels gaandeweg óók de reputatie van de man van de onbetaalde rekeningen – nog een reden waarom de ‘autoriteiten’ op hun hoede waren. Daarom ging zijn plan om het Jan van Riebeeckjaar 1952 te vieren met een nagespeelde landing aan de oevers van de Lek, in het licht van Bengaals vuur en moderne technicolor-effecten, niet door. Net zomin als zijn plan, eveneens uit 1952, om de Vierdaagse Zeeslag op het IJ na te spelen. Struikelblok was steeds de financiering. 1954 werd een dieptepunt. Toen viel een grandioos, met veel publiciteit omgeven project – de bouw van een Italiaans stadje aan de Belgische kust – letterlijk in het water als gevolg van de vijftig dagen aanhoudende regenbuien. Het fiasco galmde nog lang na en het zou hem in 1955 flink parten spelen.

Zo bleven de meeste projecten van Briels uit de beginjaren vijftig in hun embryonale fase steken. Het waren projecten ontsproten aan het brein van

---

een professionele projectontwikkelaar, waaraan de overheid haar vingers niet wilde branden. Maar in 1955 lag dat anders. Toen maakte Nederland zich op om tien jaar bevrijding te vieren en de autoriteiten konden toen niet zomaar om Briels heen.

Gepasseerd

Na de kortstondige 'hausse' van 1945-1948 had de Nederlandse overheid zich niet meer nadrukkelijk bewogen op het terrein van nationale manifestaties. Centraal stond de wederopbouw en een nationale feestdag betekende een betaalde vrije dag met bijbehorend productieverlies. In het geval van de bevrijdingsdag, 5 mei, had de regering daarom jarenlang de boot afgehouden, totdat in 1953 besloten werd bevrijdingsdag en Koninginnedag voortaan gecombineerd te vieren op 30 april.³⁵ Dit besluit was op felle protesten gestuit en misschien was dat de reden waarom er nog in hetzelfde jaar een comité gevormd werd dat de viering van tien jaar bevrijding in 1955 moest gaan voorbereiden. De regering, door dit burgerinitiatief onder druk gezet, bleef daarna niet achter en kwam met een eigen Nationaal Comité Viering Bevrijdingsdag 5 Mei 1955. De taak van dit comité was richtlijnen op te stellen en suggesties te doen voor de feestelijkheden rond tien jaar bevrijding.³⁶

Al gauw bleek dat het met de voorbereiding van die feestelijkheden niet wilde vlotten. Amsterdam liet het afweten. Toen Rotterdam begin februari 1955 zijn plannen bekendmaakte, had Amsterdam nog niet eens een eigen organisatiecomité. Haast was dus geboden, maar toen het comité er eindelijk was trad het allesbehalve voortvarend op. Er was een plan, afkomstig van Toon Noyons van de Aalsmeerse bloemencorso's, maar om de een of andere reden bleef het comité daarvan onkundig. Wel wist het van het bestaan van een ander plan, een historische vlootrevue op de Amstel. Maar dat plan was technisch moeilijk uitvoerbaar, reden waarom sommige leden er niets voor voelden. Ook *Het Parool* niet. Dat liet, toen ze lucht ervan kreeg, het meteen lekken teneinde een publieke discussie uit te lokken die, zo hoopte men, het tij nog net op tijd zou kunnen keren.³⁷

In het persoffensief viel vanzelf de naam van Briels. Briels, zo opperde *Het Parool*, was een getogen Amsterdammer die in het verleden ruimschoots bewezen had dergelijke manifestaties prima te kunnen organiseren. De koninginnefeesten waren 'uitbundig' en tegelijk 'waardig' geweest. De krant erkende dat de regisseur zo zijn zwakke kanten had. 'Accoord, lang niet alles, wat hij daarna heeft gepresteerd, kon de toets der kritiek doorstaan, zijn neergang moge hij grotendeels aan zelfoverschatting en gebrek aan zelfcritiek te danken hebben'. Maar waar het om draaide was dat Briels erin geslaagd was een feest te organiseren 'zoals Amsterdam sedertdien niet

meer heeft gekend'.³⁸ Volgens de krant moest Briels daarom zo gauw mogelijk uitgenodigd worden om met een plan te komen.

Wij mogen gerust aannemen dat Briels zelf achter het *Parool*-opzetje gezeten heeft. Hij had, zoals hierna zal blijken, al die tijd niet stilgezeten. Omdat hij vermoedde dat het Amsterdamse gemeentebestuur hem niet wilde, besloot hij deze zaak nu meteen aanhangig te maken. In een korte, bitse brief gericht aan de ere-voorzitter van het organisatiecomité, de scheepsbouwer en oud-waarnemend-burgemeester Feike de Boer, sprak hij zijn teleurstelling uit over het feit dat hij buiten het overleg gehouden was. Was men soms vergeten dat hij, Briels, een aantal succesvolle bevrijdingsmanifestaties op zijn naam had staan, 'die buiten een wellicht artistiek succes, grote bedragen afwierpen voor liefdadige doeleinden'? Het antwoord luidde dat dat geenszins het geval was, maar dat het nu te laat was om nog iets groots te organiseren.³⁹ Daarna was het aan het comité om openheid van zaken te geven. Op 11 februari deelde de voorzitter, ir. J. Th. Duyvis, op een werkbijeenkomst desgevraagd mee dat men geen contact met Briels gezocht had omdat het gemeentebestuur (met een subsidie van f 250.000,- automatisch de hoofdsponsor van de festiviteiten) duidelijk te verstaan gegeven had dat zij niet wenste dat het comité van zijn diensten gebruik zou maken.

Dat was precies wat Briels al die tijd vermoed had. Zonder een moment te wachten schreef hij een boze brief aan het gemeentebestuur, waarin hij vroeg naar de redenen die geleid hadden tot het ambtelijke besluit dat hem 'de uitoefening van mijn beroep' onmogelijk maakte. Tevens vroeg hij het organisatiecomité om tekst en uitleg.⁴⁰ Het gemeentebestuur besloot voorlopig niet te reageren, maar de zaak door het organisatiecomité te laten afhandelen.

Daar was intussen de hel losgebarsten. De publieke discussie, die *Het Parool* had aangezwengeld, had ertoe geleid dat het plan van een waterfeest, dat het comité tot op het bot had verdeeld, definitief van tafel ging. Maar met het plan verdween ook voorzitter Duyvis, die de belangrijkste pleitbezorger ervan was geweest. Daarmee was de crisis compleet. Het comité zat nu zonder plan en zonder voorzitter. Op de radio verkondigde Johan Luger van de AVRO dat het de hoogste tijd was om Briels in te schakelen. De landelijke pers, van *de Volkskrant* tot *De Telegraaf* en de *Haagse Post*, viel hem bij.⁴¹ Voor Briels leek het moment eindelijk te zijn aangebroken.

Dat dacht hijzelf ook en dus werkte hij, zonder het antwoord van de gemeente af te wachten, onverstoort verder aan zijn eigen plan voor een bevrijdingsmanifestatie, waarmee hij stiekem al maanden bezig was.⁴² Hij zocht contact met zijn vriend jhr. Six van Hillegom, in de hoop dat die hem een maatschappelijk steuntje in de rug zou willen geven.⁴³ Ook richtte hij zich in een open brief rechtstreeks tot de gemeenteraad, waarin hij in

afwachting van de definitieve beslissing over de gemeentesubsidie zijn zaak uitvoerig bepleitte.⁴⁴ Briels' plan kwam neer op een 'kinderkruistocht voor de vrede'. Toen hij het aan de pers presenteerde, legde hij uit wat hij daarmee bedoelde: 'een optrekken van kinderen, uit die plaatsen en oorden van ons land waar het oorlogsgeweld het hardst heeft toegeslagen en waar als herinnering aan de strijd door onze beste kunstenaars monumenten zijn opgericht'. De optocht zou eindigen in het Olympisch Stadion, waar vervolgens een herdenkingsmanifestatie gehouden zou worden die zou uitwaaiëren naar het Nationaal Monument op de Dam. Het geheel diende plaats te vinden in een serene, ingetogen atmosfeer die zich in de avondlijke uren zou ontladen in een geweldig feest, wederom in het Olympisch Stadion, waarbij 'wij uiting kunnen geven aan onze vreugde en dankbaarheid over de bevrijding'. Het plan was vaag en de afzonderlijke onderdelen moesten nog nader ingevuld worden, maar Briels had al wel de nodige ideeën. Om het bevrijdingsfeest extra glans te geven stelde hij voor een aantal geallieerde deputaties te laten overkomen, het liefst erekorpsen zoals de Royal Horse Guards uit Engeland, de Garde Républicaine uit Frankrijk en Spahi's uit Noord-Afrika, in de woorden van Briels 'kleurrijke, imposante, bijna folkloristische elementen in een groots spel'.⁴⁵

Het organisatiecomité reageerde niet meteen, maar het verlossende woord kwam op 4 maart toen het, kort nadat de gemeenteraad akkoord gegaan was met een subsidie van f 300.000,-, haar definitieve plannen bekend maakte. Gekozen was voor een bescheiden viering, met het accent op feestelijkheden in de wijken en de buurten. Exit Briels. Op de persconferentie deelde vice-voorzitter Mr. M. Tieleman ('Niet schieten, wij doen ons best') desgevraagd mee, waarom het plan-Briels niet in aanmerking gekomen was. Briels, zei hij, had een *nationale* manifestatie willen organiseren terwijl het Amsterdamse comité gekozen had voor een vorm van 'gedecentraliseerde feestviering' overeenkomstig de wens van het nationale comité dat de festiviteiten overal een plaatselijk karakter zouden hebben. Dat uitgangspunt liet geen spectaculair 'hoofdnummer' toe. Om duidelijk te maken dat de afwijzing niets met de persoon van Briels te maken had, voegde Tieleman eraan toe dat het plan van een waterfeest om dezelfde reden was verworpen. Trouwens, hooguit honderdduizend mensen zouden de historische vlootrevue hebben kunnen aanschouwen en dat was veel te weinig voor zoveel geld.⁴⁶

De beslissing van het organisatiecomité om niet met Briels in zee te gaan leidde tot boze reacties in de pers. In de commentaren overheerste de mening dat de berg een muis gebaard had. Wat er in Amsterdam besloten was getuigde van 'ontstellende armetierigheid', bromde *de Volkskrant* die van mening was dat de stad met haar 'onbenullige, fantasieloze' plan voor goed had afgedaan als hoofdstad:

'Het was sinds mensenheugenis zo, dat heel het land naar Amsterdam placht te kijken wanneer er sprake was van grote, landelijke vieringen. Oók wanneer Amsterdam daarbij "maar" plaatselijk voor de dag kwam. Het ziet er naar uit, dat het anders gaat worden. Dat de tijd, dat men Amsterdam tot exempel nam, voorbij is, dat Amsterdam zijn allure heeft verloren en bezig is te verworden tot een provinciestadje.'

Ook *De Telegraaf* vond de Amsterdamse plannen een blamage voor stad én land. Het bevrijdingsfeest, dat 'veel en veel te laat' was voorbereid, zou de geschiedenis ingaan als het feest van de gemiste kansen. Alleen *Elseviers Weekblad* lag dwars. Die vond de hele ophef rond de feestviering op 5 mei onbegrijpelijk. Het Nederlandse volk behoort op het punt van feestvieren nu eenmaal niet tot de uitblinkers, schreef het in een redactioneel commentaar. Zoals het er nu naar uitzag, zou er op bevrijdingsdag in de hoofdstad menig kleurrijk volksfeest zijn 'en voor de rest moeten wij het maar in onze nationale gemoedelijkheid vinden'.⁴⁷

Briels was verontwaardigd. Hij geloofde dat zijn plan niet op inhoudelijke gronden was afgewezen maar enkel en alleen omdat hij, Briels, het had bedacht. Het organisatiecomité had hem van begin af aan geboycot zonder daarvoor een behoorlijke verklaring te geven. Ook het antwoord op de brief die hij hierover aan het gemeentebestuur geschreven had, zou hem geen helderheid verschaffen.⁴⁸ *Het Parool* nam het voor hem op. Dat vond de manier waarop Amsterdam zijn beroemde ingezetene behandeld had onbeschoft. In *De Telegraaf* schreef zijn vriend Johan Luger ('Pasquino') dat Briels het slachtoffer geworden was van 'naijver en achterklap'.⁴⁹

Historische achtergrond

Elseviers Weekblad had het goed gezien. De Nederlanders waren destijds geen grote feestvierders en de overheid had groot gelijk om terughoudend te zijn op het punt van nationale feesten, zeker als ze veel geld kostten. Zo was het altijd geweest. In de negentiende eeuw waren officiële herdenkingen keer op keer mislukt, omdat ze in plaats van de nationale eenheid de verdeeldheid blootlegden. Dat veranderde pas op het eind van de eeuw, toen vaderlandslievende Nederlanders Oranje ontdekten als bindmiddel van een door maatschappelijke tegenstellingen en partijstrijd verscheurde natie. Prinsessedag (de voorloper van de Koninginnedag) is daaruit voortgekomen, maar de feestelijkheden werden op lokaal niveau georganiseerd. De overheid hield zich bewust afzijdig, ze volstond met het aanmoedigen van burgerinitiatieven.⁵⁰ Zo was aan het eind van de negentiende eeuw de praktijk ontstaan dat nationale feesten op particulier initiatief werden georganiseerd.

Particulier initiatief en Oranjeliefde zouden de nationale feestcultuur in de twintigste eeuw blijven bepalen. Die praktijk sloot grote, nationale manifestaties niet uit. Zo was er in 1929 een historisch defilé in het Olympisch Stadion te Amsterdam ter ere van koningin-moeder Emma, die dat jaar veertig jaar in Nederland woonde. Het organisatiecomité onder leiding van Mr. R.E. Kielstra, voorzitter van de Amsterdamse Vereniging tot Veredeling van het Volksvermaak, was op het idee van een stadionspel gekomen in de verwachting dat het eerbetoon zo een heus 'volkskarakter' zou hebben.⁵¹ De keuze van het Olympisch Stadion als plaats van de manifestatie was eveneens toepasselijk: het gloednieuwe stadion in Amsterdam-Zuid, ter gelegenheid van de Olympische Spelen van 1928 gebouwd, was niet met rijks gelden maar dankzij een inzamelingsactie tot stand gekomen. In dit stadion zouden in de jaren dertig nog drie grote Oranjemanifestaties worden gehouden: in 1933 (het vijfendertigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina), in 1936 (de verloving van prinses Juliana) en in 1938 (het veertigjarig regeringsjubileum van de koningin). De Oranjeliefde, die toen zo uitbundig betoond werd, had een politieke ondertoon: ze was bedoeld als demonstratie van nationale eensgezindheid en saamhorigheid.⁵²

Uit bovenstaande blijkt dat het massaspel geen uitvinding was van Briels. De spelen waren in het interbellum ontstaan; ze waren niet geïnstitutionaliseerd, maar 'spontaan' georganiseerd rond een specifieke gebeurtenis. Briels' bevrijdingsspelen waren eveneens 'spontaan', via een burgerinitiatief, tot stand gekomen en ook zijn kroningsspelen passen in dit algemene kader, alleen waren die weer rond een specifieke gebeurtenis georganiseerd. Ze oogstten succes, omdat ze aan een maatschappelijke behoefte voldeden. Hoe groot die behoefte was blijkt uit het feit dat in 1948 ter ere van de jubilerende vorstin *meerdere* massaspelen werden opgevoerd.⁵³

Van het maatschappelijk karakter van de spelen waren de initiatiefnemers, de organisatoren en tekstschrijvers, zich terdege bewust. Volgens W.P.J. Wiesman, een van de initiatiefnemers van het bevrijdingsspel van 1946, was de manifestatie bedoeld om uitdrukking te geven aan de vastberadenheid van het Nederlandse volk om het herstel van Nederland voortvarend aan te pakken. Omdat dat herstel intussen volop aan de gang was, moest het spel, in de woorden van spelleider Briels, vooral worden gezien als 'een weerspiegeling ... van de werkelijkheid van vandaag'. Waarbij het massaspel een ideaal instrument was om de werkelijkheid in zijn totaliteit te overzien en aanschouwelijk te maken:

[Voor de bevrijdingsmanifestatie geldt] dat wij allen, die als burgers van Nederland ons aandeel in die reuzenarbeid [van het herstel] hebben, dezen in onzen dagelijkschen werkkring slechts zeer ter deele kunnen overzien. Maar daaruit ontspruit bij elk onzer ook de behoefte dezen

---

arbeid in zijn geheel te overschouwen, niet in getallenreeksen, noch in technische beschouwingen, maar in die tweede realiteit, die alleen het tooneel vermag op te roepen.'

Maar om er zeker van te zijn dat de 'tweede' realiteit de 'eerste' niet zou verdringen besliste Briels dat het spel niet gespeeld zou worden door beroepsacteurs, maar door mensen 'die in het dagelijksch leven ook doen, wat zij in het Stadion laten zien'.⁵⁴ Bij het Rotterdamse bevrijdingsspel waren dezelfde geluiden hoorbaar. Ook daar lag volgens de organisatoren het accent, behalve op de herdenking van de oorlogsslachtoffers, op de wederopbouw zodat tekstdrijver Den Doolaard hoogdravend kon spreken van een 'gemeenschapsspel, dat probeert verleden, heden en toekomst te verbinden tot een hecht gebouw'.⁵⁵

Ook naderhand heeft Briels nooit verbloed dat zijn naoorlogse stadionspelen succesvol waren omdat ze de tijd mee hadden. In 1953 verklaarde hij dat hij van zijn vroegere spelen geleerd had 'dat je een volk kunt besturen als je je aanpast aan de behoeften, die het op een gegeven ogenblik voelt'. De naoorlogse spelen, zei hij, waren uitgegaan van een 'gemeenschappelijk gevoel', dat de Nederlanders toen bezaten. Daarom konden ze volgens hem ook het best omschreven worden als 'gedramatiseerde demonstraties'.⁵⁶

Afloop

De opkomst van de moderne maatschappij betekende de ondergang van de massaspelen. Met de voltooiing van de wederopbouw kwam voorgoed een einde aan het gemeenschapsgevoel waarop die spelen waren gegrondvest. Dat gemeenschapsgevoel, dat in bezettingstijd was ontstaan, was na de bevrijding kort blijven voortbestaan omdat het de Nederlanders hielp de barre naoorlogse tijd te doorstaan. Maar het zat niet diep en kon bijvoorbeeld niet aanknopen bij een traditie van nationalistische strijd lustigheid – het nationalisme gold na de Tweede Wereldoorlog zelfs als een verdacht sentiment waaraan men sowieso niet wenste te appelleren.⁵⁷ Daar kwam bij dat de stijgende welvaart van de Nederlanders gezapige burgers maakte, die niet meer warm liepen voor spelen in de openlucht. Andere, meer gearticuleerde vormen van amusement dienden zich aan met de televisie in een sleutelrol. Populaire manifestaties ('Open het Dorp!') zouden voortaan niet meer in het stadion plaatsvinden, maar in de studio.

Openluchtspelen raakten niet alleen uit de mode, ze werden ook steeds moeilijker te organiseren. De burgers die aan de naoorlogse massaspelen hadden deelgenomen, hadden dat op vrijwillige basis gedaan, in volle overgave en onbezoldigd. Zulke spelers waren in de jaren vijftig haast niet meer

te vinden. Voor wat betreft de militairen, een categorie waarover Briels naar eigen zeggen in zijn glorie-tijd vrij had kunnen beschikken,⁵⁸ ook die waren later veel moeilijker te krijgen omdat het 'nationale thema' de overheid net als de burgers toen minder bezighield. Trouwens, die overheid was met de komst van de verzorgingsstaat ook een heel andere geworden. Niet langer meer passief met weinig oog voor geld en verantwoordelijkheden, maar actief met steeds meer taken en bevoegdheden die het particulier initiatief insnoerden. Briels kon erover meepraten. Hij ervoer de overheid in de jaren vijftig en zestig steeds meer als dwangbuis. Naderhand zou hij geen gelegenheid voorbij laten gaan om het voortijdig einde van zijn carrière toe te schrijven aan de bemoeizucht van kleingeestige ambtenaren, die zijn 'grote ideeën' niet hadden begrepen en hem in de uitvoering ervan voortdurend hadden gedwarsboomd.⁵⁹

Maar bovenal betreurde hij de teloorgang, zoals hij dat zag, van de vaderlandslievende gevoelens. Briels, die zijn openluchtspelen nooit anders dan als nationale manifestaties had opgevat,⁶⁰ moest erkennen dat de 'nationale gedachte' de Nederlanders niet meer aansprak. In 1966 verklaarde hij: 'Het nationale is in deze tijd geen thema meer. Dat is voorbij. Men lette erop, wat er tegenwoordig met onze nationale symbolen gebeurt. Hoe zij verloederd worden in de schampere kritiek, nu het republikein zijn de grote mode aan het worden is'.⁶¹ Het bewijs dat zijn geestelijk erfgoed op de mestvaalt van de geschiedenis was beland kreeg hij in 1973 bij de vertoning van de Alsefilm op de televisie. Hoon in plaats van erkenning viel hem toen ten deel.⁶²

Betekenis

Met zijn kritiek aan het adres van Nederland en de Nederlanders bewees Briels dat hij niet met zijn tijd was meegegaan. De eigenzinnige regisseur, die zo'n belangrijke bijdrage had geleverd aan de vernieuwing van de massacultuur na de Tweede Wereldoorlog, was al in de jaren vijftig uitgeregisseerd. In de jaren zestig behoorde hij definitief tot het verleden.

Briels' gouden tijd lag in de naoorlogse jaren toen hij, op de golven van de nationale euforie die op de bevrijding was gevolgd, een aantal succesvolle massaspelen ontwierp die het saamhorigheidsgevoel van de Nederlanders als uitgangspunt hadden. Met die massaspelen knoopte hij aan bij de traditie van stadionspelen die dateert uit de tijd van het Interbellum. Maar de stadionspelen van Briels verschilden nogal van die van voor zijn tijd. De vooroorlogse spelen waren tamelijk bescheiden manifestaties geweest. Uitgangspunt was en bleef een defilé, het negentiende-eeuwse grondgegeven. Alleen was er gaandeweg een aantal 'verplichte nummers' bijgekomen, zoals een officiële toespraak of een zanghulde. Briels' spelen hadden het defilé

weliswaar ook als uitgangspunt – hetgeen in combinatie met het onmiskenbare appèl aan de collectieve gevoelens van de deelnemers/toeschouwers, onwillekeurig herinneringen oproep aan de massamanifestaties waarmee totalitaire regimes zich in de jaren dertig hadden onderscheiden.⁶³ Maar die vergelijking was misplaatst, omdat ze geen rekening hield met de vernieuwingen die de massaregisseur introduceerde. Zijn spelen bevatten zoveel spelelementen, compleet met ondersteunende decors en attributen, dat ze het uiterlijk hadden van een heuse voorstelling. Briels' massaspelen waren in de eerste plaats *kijkspelen*.

Tijdgenoten, die oog hadden voor het vernieuwende karakter van Briels' stadionspelen, wisten er vaak geen raad mee. Hoe moesten ze worden omschreven? *Het Parool* had in 1945 het bevrijdingsspel een 'bewegingsspel' genoemd, maar die typering was niet blijven hangen. Daarna had de huldingmanifestatie van 1948 voor nog grotere spraakverwarring gezorgd. Volgens *Trouw* kon de benaming 'stadionspel' niet, aangezien de manifestatie bij nader inzien niets weg had van een spel. Het was gewoon niets anders dan een 'in banen geleide hulde van heel het volk'.⁶⁴ In feite was wat Briels voor ogen had een spelshow. Het ging hem erom een gedachte die bij vele mensen leefde op speelse wijze te verbeelden, en wel met gebruikmaking van de modernste technieken. Dat laatste was essentieel voor hem. Type-rend is wat hij in een interview in 1951 daarover opmerkte:

'Ik vind er een ontzaglijk plezier en diepe bevrediging in, om de bladzijde uit een prentenboek (...) duizendmaal vergroot tot leven te wekken in een sportpark of een openluchttheater temidden van duizenden normale landgenoten die dat mee willen maken. Als ik dan die onafzienbare rijen mensen (...) doodstil zie staren naar een kabouter die moederziel alleen – terwijl muziek en gemurmel en lawaai volstrekt verstomd zijn – onder een witte lichtbundel langs sprookjesmuren en gevels van karton en planken sluipt (...) jonge jonge, dan besef ik hoe een mens door onze toverij kan worden gegrepen. Dan weet ik waarvoor ik werken moet, en hoe dromen kunnen worden omgezet in tastbare romantiek.'⁶⁵

Elseviers' G.B.J. Hiltermann noemde de stadionspelen in 1948 'typisch voor deze tijd', omdat ze op de juiste wijze getuigden van 'de aard van onze [tegenwoordige] samenleving' en van 'onze moderne technische hulpmiddelen'. Ze waren typisch niet alleen voor wat betreft hun uiterlijke vormgeving, maar ook hun inhoudelijke karakter. Volgens Hiltermann waren de spelen niet louter amusement, ze bevatten ook een politieke boodschap. Ze getuigden van wat een 'echte' democratie vermocht op het gebied van massamanifestaties en vrijwillig aanvaarde discipline en vormden daarmee 'het

antwoord van een democratie op het naargeestige massale vertoon van dictaturen'.⁶⁶

Maar de stadionspelen van Briels waren ook tijdgebonden. Inhoudelijk zouden ze de kortstondige opleving van nationale wij-gevoelens van na de oorlog niet lang overleven. En wat de vorm betreft zouden ze het spoedig afleggen tegen de televisie, het machtige medium dat de Nederlanders vanaf de jaren vijftig in zijn greep kreeg. De massaspelen trokken toen geen mensenmassa's meer. Ze waren ouderwets geworden.

Noten

- 1 De auteur is de familie Briels dank verschuldigd voor inzage in het privé-archief van wijlen haar vader, dat thans beheerd wordt door zijn zoon Thomas Briels te Vught.
- 2 Zo bijvoorbeeld op 16 juni 1937: '...Echter zal hy er voor moeten waken, dat zulke liefhebberijen hem niet te veel in beslag nemen en daardoor zyn aandacht voor de schoolstudie zouden doen verflauwen'. Rapport omtrent den Heer C.A. Briels in: Privé-archief Briels (afk: PAB), doos E, map 39. De jonge Briels moest noodgedwongen in zijn eigen onderhoud voorzien. Dat deed hij onder meer met het organiseren van voordrachtsavonden voor verenigingen en scholen.
- 3 Persbericht naar aanleiding van de oprichtingsconferentie op 8 april 1940, in: PAB, doos E, map 40.
- 4 Zo kenschetste Briels zichzelf in zijn tamelijk rancuneuze memoires. Carel Briels, *De verbijsterde terugblik van een massa-regisseur*, Amsterdam/Brussel 1980, o.a. p. 9.
- 5 Sommige clandestiene bijeenkomsten konden vanwege de benarde omstandigheden niet doorgaan. De katholieke politicus Romme zag zich in maart 1945 bijvoorbeeld genoodzaakt af te zeggen met het oog op de penibele kolenpositie van zijn één-kamer-woning. J. Bosmans, *Romme. Biografie 1896-1946*, Utrecht 1991, p. 428.
- 6 Martin Bossenbroek, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam 2001, p. 215-6.
- 7 Carel Briels, 'Beelden van Vijf Jaar Oorlogsleed', in: *Nederland Herdenkt 1940-1945. Drama der bezetting door A. den Doolaard naar ideeën van Carel Briels, vrijdag 31 augustus in het Olympisch Stadion te Amsterdam*, Amsterdam 1945, p. 7; H. van den Eerenbeemt, 'Ter geleide', in: Idem, p. 5.
- 8 *de Volkskrant*, 1 september 1945: 'een indrukwekkende plechtigheid'; *Trouw*, 1 september 1945: 'een onvergetelijken middag'; *Het Parool*, 1 september 1945: 'Voortreffelijke spelleiding'.
- 9 *Nationale Rotterdamse Courant*, 1 september 1945; *Het Vrije Volk*, 1 september 1945.
- 10 *Elseviers Weekblad*, 27 april 1946.

- 11 Anton van Duinkerken, 'Hartelijk Dank! in: *Het Spel der Bevrijding. Olympisch Stadion Amsterdam*, Amsterdam 1946.
- 12 De uitzending ging op het laatste moment niet door omdat Radio-Nederland en Briels het niet eens konden worden over de vergoeding. Radio-Nederland vond het gevraagde honorarium voor Briels en Den Doolaard ad f 5.000,- veel te hoog. Daarop had Briels, in zijn wiek geschoten, helemaal afgezien van een vergoeding, maar Radio-Nederland had dat niet geaccepteerd.
- 13 *Het Parool*, 6 mei 1946.
- 14 *Elseviers Weekblad*, 11 mei 1946; *Vrij Nederland*, 11 mei 1946.
- 15 Briels, *Terugblik*, p. 28.
- 16 *Trouw*, 2 september 1947; *de Volkskrant*, 2 september 1947.
- 17 Koningin Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, Amsterdam 1963, p. 428; Thijs Booy, *De levensavond van koningin Wilhelmina*, Amsterdam 1965, p. 46.
- 18 W. Drees, 'Koningin Wilhelmina', in: C.A. Tamse (red.), *Koningin Wilhelmina*, Alphen a.d. Rijn 1981, p. 80.
- 19 J.G. Kikkert, *Wilhelmina. Vorstin tussen verleden en toekomst*, Houten 1987, p. 163; Wilhelmina, *Eenzaam maar niet alleen*, p. 429.
- 20 Carel Briels, 'Inhoud van het spel', in: *Jubileummanifestatie ter gelegenheid van het 50-jarig Regeringsjubileum van H.M. koningin Wilhelmina in het Olympisch Stadion te Amsterdam op 31 Augustus 1948*, Amsterdam 1948.
- 21 Briels' keuze was aanvankelijk gevallen op de dichter Werumeus Buning, maar had daarvan moeten afzien na een telefoontje van de directeur van het Kabinet der Koningin, mejuffrouw Tellegen. Briels, *Terugblik*, p. 32.
- 22 O.a. *Trouw*, 1 september 1948: 'Een Gulden Dag in Neerlands Tuin'; *Het Parool*, 1 september 1948: 'een kleurrijke demonstratie van fantasie en organisatietalent'; *de Volkskrant*, 2 september 1948: 'waardig en zinvol opgezet'. Elseviers' Hiltermann schreef na afloop van de feestweek dat niemand nu nog kon volhouden dat Nederlanders niet kunnen feesten. *Elseviers Weekblad*, 11 september 1948.
- 23 Verklaring Henri Knap, 4 februari 1966, PAB, doos D, map Kroondraging.
- 24 *Oranje-album. Ter herinnering aan het 50-jarig Regeringsjubileum en de abdicatie van H.M. Koningin Wilhelmina en de Inhuldigungsfeesten van H.M. Koningin Juliana*, Amsterdam 1948, [p. 24]; C. Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas*, Amsterdam 2001, p. 538.
- 25 Booy, *Levensavond*, p. 47.
- 26 Briels, *Terugblik*, p. 38.
- 27 Carel Briels aan Henriëtte Alsem, 12 april 1980 (afschrift), PAB, doos A, map Alsem. Alsems weduwe was minder ingenomen met de uitzending dan Briels had verwacht. Zij betwistte Briels de eigendoms- en vertoningsrechten van de film en omdat zij inmiddels naar Spanje was verhuisd, machtigde zij haar neef J.C. Geelens te Bilthoven om namens haar voor haar rechten te strijden. In het juridische steekspel dat daarop volgde, betoogde Briels dat de film destijds 'voor rekening, productie en regie' van hem tot stand gekomen was en dat mevrouw Alsem als erfgename van wijlen de heer Alsem bijgevolg onmogelijk aanspraken kon doen gelden op de rechten ervan. Trouwens, zo voegde hij er nog aan toe, bij al zijn grote manifestaties had hij steeds uitdrukkelijk de auteursrechten voor

zich gereserveerd zowel voor radio, televisie als film. Carel Briels aan Mr. J.W. Dieker, 14 augustus 1980 (afschrift), en Carel Briels aan Mr. R.K. Harders, 1 september 1980 (afschrift), PAB, doos A, map Alsem. De zaak werd in der minne geschikt.

- 28 Briels' Nijmeegse spektakel, een historische reconstructie van de Slag bij Waterloo, is het onderwerp van de doctoraalscriptie van J.P. Salverda. Zie: J.P. Salverda, *Voor en na Waterloo. De perikelen rondom de voorbereiding van de Nationale Manifestatie te Nijmegen (1963), georganiseerd ter ere van de herdenking van het honderdvijftigjarig bestaan van het Nederlandse Koninkrijk*, KUN/Nijmegen 1998.
- 29 Voorbeelden uit zijn beginjaren o.a. in *Vrij Nederland*, 12 juni 1948, en *De Groene Amsterdammer* (De Kleine Krant), 28 augustus en 11 september 1948.
- 30 *Haagse Post*, 9 februari 1952.
- 31 Vooral het waterspel 'Aquamarijn', dat bedoeld was om extra bezoekers in de avonduren te lokken, moest het ontgelden. *Het Parool*, 23 mei 1952: 'een teleurstelling'; *Haarlems Dagblad*, 23 mei 1952: 'een ontnuchterende fantasie'; *Arnhemsch Dagblad*, 23 mei 1952: 'een demonstratie van leegheid'; *Het Vrije Volk*, 24 mei 1952: 'veel te waterig'; *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 27 mei 1952: 'een kleffe pudding'. Alleen *De Telegraaf*, 23 mei 1952, sprak lovend van 'een nieuwe en gedurfde vorm van amusement'.
- 32 Zo bijvoorbeeld de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 30 mei 1952, *Trouw*, 30 mei 1952, en *de Volkskrant*, 31 mei 1952.
- 33 *Het Vrije Volk*, 13 juni 1952.
- 34 Carel Briels in een interview met de *Provinciaalse Noord-Brabantse Courant Het Huisgezin*, 23 juni 1953.
- 35 Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 357-358.
- 36 Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 358-359.
- 37 *Het Parool*, 8 februari 1955. Andere organen vielen *Het Parool* bij, zo bijvoorbeeld de *Haagse Post*, 12 februari 1955, die het Amsterdamse plan minderwaardig ('voor Zutfen niet onaardig') vond.
- 38 *Het Parool*, 9 februari 1955.
- 39 Carel Briels aan Mr. F. de Boer, ere-voorzitter van het Werkcomité 5 Mei 1955, 8 februari 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55; F. de Boer aan Carel Briels, 12 februari 1955, PAB, doos E, map 55.
- 40 Carel Briels aan het Gemeentebestuur van Amsterdam, 12 februari 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55; Carel Briels aan Ir. J.Th. Duyvis, voorzitter van het Comité Amsterdam 5 Mei 1955, 12 februari 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55. De brief aan het gemeentebestuur lekte hij naar *Het Parool*, die deze in haar 'Amsterdams Dagboek' van 14 februari afdruckte.
- 41 Jan Luger ('Spionnetje'), AVRO-radio 24 februari 1955; *de Volkskrant*, 26 februari 1955; *De Telegraaf*, 2 maart 1955, en *Haagse Post*, 5 maart 1955.
- 42 In het najaar van 1954, nadat de regering het startschot had gegeven, was hij al in actie gekomen. Hij had diverse vooraanstaande particulieren benaderd, waaronder zijn vriend jhr. Six van Hillegom en ir. Duyvis, directeur van de Hollandse Draad- en Kabelfabriek. Ze hadden één voor één geweigerd mee te doen, Duyvis naar eigen zeggen uit teleurstelling over het regeringsbeleid in de naoorlogse jaren. Toen diezelfde Duyvis daarna voorzitter werd van het Comité Amsterdam 5 Mei 1955, was Briels dan ook terecht verbaasd. Vgl. Carel Briels

- aan Ir. J.Th. Duyvis, voorzitter van het Comité Amsterdam 5 Mei 1955, 12 februari 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55.
- 43 Carel Briels aan Jhr. Six van Hillegom, 27 februari 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55. Six, die al eerder door Briels was gepolst, antwoordde per ommekeer dat de recente verwickelingen hem alleen maar gesterkt hadden in zijn wantrouwen ten aanzien van enigerlei feest van betekenis, 'aangezien de dag van de bevrijding niet op de juiste wijze in de bevolking leeft'. Jhr. Six van Hillegom aan Carel Briels, 28 februari 1955, PAB, doos E, map 55.
- 44 Open brief Carel Briels aan de leden van de Amsterdamse Gemeenteraad, 26 februari 1955, PAB, doos E, map 55.
- 45 *Algemeen Handelsblad*, 14 februari 1955, en *Het Vrije Volk*, 23 februari 1955.
- 46 *de Volkskrant*, 5 maart 1955.
- 47 *de Volkskrant*, 7 maart 1955, *De Telegraaf*, 21 maart 1955, en *Elseviers Weekblad*, 12 maart 1955. Briels vond het standpunt van Elsevier onbetamelijk. Indien bevrijdingsdag voortaan altijd op de wijze zoals Elsevier voor ogen staat gevierd zal worden, dan zal de aanstaande vijfde mei vermoedelijk de laatste zijn waarop werkgevers de werknemers vrijaf geven, schreef hij in een ingezonden brief (die tot zijn verontwaardiging echter niet geplaatst werd). Carel Briels aan de hoofdredactie van *Elseviers Weekblad*, 11 (moet zijn: 13) maart 1955 (afschrift), PAB, doos E, map 55.
- 48 Het Amsterdamse gemeentebestuur liet Briels na ruim drie weken wachten weten, dat 'de inhoud [van zijn brief van 12 februari] geen aanleiding tot enige opmerking geeft'. B. en W. van Amsterdam aan Carel Briels, 8 maart 1955, PAB, doos E, map 55.
- 49 *Het Parool*, 10 maart 1955, en *De Telegraaf*, 2 maart 1955.
- 50 Henk te Velde, *Gemeenschapszin en plichtsbesef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918*, 's-Gravenhage 1992, p. 123-134. Voor de plaatselijke viering van Prinsessedag, zie: Jaap van Osta, *Het theater van de Staat. Oranje, Windsor en de moderne monarchie*, Amsterdam 1998, hoofdstuk III.
- 51 Frank Luns, "Rego Pro Rege". *Regentesse-Spel in twee afdelingen. Vertoond ter gelegenheid van de Huldiging van H.M. de Koningin-Moeder te Amsterdam op woensdag 12 juni 1929*, Amsterdam 1929, p. 7.
- 52 De manifestatie van 1933 was in dat opzicht toonzettend. Zie: *Nationaal Huldigungsdefilé, 9 September 1933*, Amsterdam 1933. Zie ook: *Herinnering aan den Oranje-Zaterdag 9 september 1933 ter gelegenheid van het 35-jarig Regeerings-Jubileum van H.M. Koningin Wilhelmina*, Amsterdam 1933; *De Huldiging van het Vorstelijk Paar in het Amsterdamse Stadion, 17 September 1936*, Amsterdam 1936, en Fasseur, *Wilhelmina. Krijgshaftig in een vormeloze jas*, p. 223. Het nationale karakter van de manifestatie van 1933, door de koningin zelf onderstreept in haar danktoespraak ('Wij willen ons zelf zijn en blijven'), bleek voorts uit het feit dat de radio een rechtstreeks verslag uitzond dat in heel het koninkrijk, dus ook in Nederlands-Indië, te beluisteren was.
- 53 In de kroningsweek was er naast de huldigungsmanifestatie ook nog een grote sportmanifestatie, eveneens door Briels georganiseerd, alsmede – voorafgaand aan de kroningsweek – een jeugdmanifestatie onder regie van H. Knorringa en naar ideeën van Ben Groeneveld, Anton Sweers en Ben Albach. Bij de opvoering waren minister-president Beel en minister Gielen aanwezig.

- 54 W.P.J. Wiesman, 'Amsterdam begroet zijn gasten', en C. Briels, 'Beelden van Bevrijding en Wederopbouw', in: *Het Spel der Bevrijding. Olympisch Stadion Amsterdam. Comité Nederland Herdenkt 1940-45*, Amsterdam 1946.
- 55 A. den Doolaard, 'Geen politiek, doch Getuigenis en Herdenking', in: *Stadionspel De Waterweg Heroverd. 30 Aug. en 1 Sept. 1947. Stadion Feyenoord Rotterdam*, Rotterdam 1947, p. 10.
- 56 Interview Carel Briels in de *Provinciale Noord-Brabantse Courant*, 23 juni 1953; Briels, *Terugblik*, p. 55.
- 57 Briels zou het aan den lijve ondervinden. In 1953 moest hij zijn plan om een aantal episodes uit de Tachtigjarige Oorlog na te spelen opgeven. Het scenario voor het eerste spel (een reconstructie van een étape van de tocht uit 1632 van Frederik Hendrik langs de Maas) lag al klaar en ook de financiering – een subsidie van Unesco in het kader van een nationaal opvoedingsproject – was rond, maar de belangstelling viel tegen.
- 58 Briels pochte naderhand dat één enkel telefoontje met de minister van Defensie destijds voldoende was om 'de poorten van alle kazernes' open te krijgen. Briels, *Terugblik*, p. 26.
- 59 Vgl. zijn interviews o.a. in de *Provinciaalse Zeeuwse Courant*, 16 mei 1961, *Accent*, 13 februari 1971, *Vrij Nederland*, 25 augustus 1973, en *Elseviers Weekblad*, 8 september 1979. Zijn memoires staan bol van hoon aan het adres van dikdoenerige autoriteiten. Briels, *Terugblik*, p. 79-80, 97, 104, 114, 123 en 132.
- 60 Toen hem naderhand gevraagd werd naar het geheim van het succes van zijn massaspelen, luidde zijn antwoord kort en bondig: 'Je moet zoeken naar een snaar in de harp, die nationaal klinkt'. Carel Briels in de *Provinciaalse Zeeuwse Courant*, 16 mei 1961
- 61 Carel Briels in *De Gelderlander*, 18 februari 1966.
- 62 De commentaren waren buitengewoon vinnig. *de Volkskrant*-recensent schreef dat hij bij het zien van de authentieke beelden 'van de ene verbazing in de andere' gevallen was. 'Ten eerste blijkt al met al uit die klederdrachten en juichende mensen langs de kant, dat een programma als Van Gewest tot Gewest in die tijd heel populair was. Je kreeg er een stadion voor vol en de koningin was Cruyff. Zittend in een open landauer werd zij het stadion binnengehaald ... alsof zojuist de cup gewonnen was'. Het commentaar bij de film vond hij 'verschrikkelijk'. Desalniettemin vond hij de film onthullend, 'authentiek en adembenemend puur'. En hij besloot: 'Zo zag Holland er inderdaad uit of wij het willen of niet. Briels zou er een Peyton Place van kunnen maken'. *de Volkskrant*, 1 september 1973.
- 63 Die vergelijking drong zich bijvoorbeeld op aan Karel van het Reve. Toen hij in 1967 in zijn hoedanigheid van *Parool*-correspondent verslag deed van de Moskouse viering van de vijftigste verjaardag van de Russische Revolutie, gewaagde hij van zijn opluchting dat de festiviteiten niet waren georganiseerd door 'mensen als Goebbels of Carel Briels'. Briels, in zijn wiek geschoten, belde de redactie van de krant meteen op, waarna Van het Reve Briels prompt zijn excuses aanbod. Hij had hem niet opzettelijk willen kwetsen, schreef hij, maar 'slechts twee mensen willen noemen die aan de lezer bekend zijn en die allebei aan massa-regie gedaan hebben'. Karel van het Reve aan Carel Briels, 20 november 1967, PAB, doos C, map varia.

-
- 64 *Het Parool*, 1 september 1945, en *Trouw*, 1 september 1948.
65 Carel Briels in *De Linie*, 16 november 1951.
66 G.B.J. Hiltermann in *Elseviers Weekblad*, 11 september 1948.